

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**Чичуга Марина Михайлівна**

УДК 159.942.5: 343.83

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ  
ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ  
УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ**

19.00.06 – юридична психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата психологічних наук

Харків, 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ,  
Міністерство внутрішніх справ України

**Науковий керівник:** кандидат психологічних наук, доцент  
**Кушнірова Тамара Василівна,**  
Національна академія внутрішніх справ,  
інститут кримінально-виконавчої служби,  
кафедра пенітенціарної педагогіки та психології,  
професор, м. Київ

**Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор  
**Кузнєцов Марат Амірович,**  
Харківський національний педагогічний  
університет ім. Г.С. Сковороди,  
кафедра практичної психології, професор

кандидат психологічних наук, доцент  
**Віденєєв Ігор Олександрович,**  
Харківська державна академія культури,  
факультет управління та бізнесу,  
кафедра соціальної психології, доцент

Захист відбудеться « 11 » листопада 2016 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.04 в Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий « 04 » жовтня 2016 року.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

П.В. Макаренко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Проблема профілактики деструктивних психічних станів є актуальною для працівників Державної кримінально-виконавчої служби тому, що виконання службових функцій пов'язане з високим рівнем емоційно-стресових навантажень.

Діяльність працівників установ виконання покарань (далі – УВП) пов'язана з постійним контактом із злочинним середовищем, дефіцитом часу для аналізу обставин та прийняття рішень, відсутністю чітких алгоритмів дій у складних ситуаціях, що досить часто ускладнюється недостатньою психологічною підготовленістю, мінімізованим особистим часом, конфліктними ситуаціями та іншими специфічними особливостями професійної діяльності.

Тривалий вплив стресогенних чинників, наявність загрози для життя, виникнення напруги під час спілкування, підвищеного рівня дратівливості, негативізму, підозрілості, зниженої вимогливості до себе, своїх вчинків та дій зумовлюють труднощі у вирішенні службових завдань, відображаються на успішності професійної діяльності, створюють психоемоційне напруження, яке, в свою чергу, сприяє формуванню і закріпленню у працівників соціально-психологічної служби (далі – СПС) установ виконання покарань почуття незадоволеності змістом роботи, зниженню мотивації, виникненню широкого спектру деструктивних психічних станів, таких як: тривога, страх, напруга, фрустрація тощо.

Дослідження особливостей психічних станів особистості були в центрі уваги таких вчених як: Р.В. Ковшов, М.А. Кузнєцов, Т.М. Клибанівська, В.М. Юрченко. Значну увагу негативним психічним станам та їх впливу на особистість приділяли Т.П. Гречко, О.Б. Ігумнова, Г.М. Льдокова, К.С. Максименко, С.М. Миронець, В.Ю. Юнак та ін.

Вивченню ролі психічних станів в контексті особливостей професійної діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема, і персоналу кримінально-виконавчої системи, присвячені роботи українських науковців та дослідників. Так, В.О. Артем'єв вивчав роль страху у правоохоронній діяльності працівників ОВС. В.І. Анушкевич аналізував фактори професійної діяльності прокурорів, які викликають посилення проявів негативних психічних станів. С.О. Ларіонов досліджував особливості переживання працівниками органів внутрішніх справ негативних психічних станів у типових ситуаціях службової діяльності. І.В. Жданова та П.В. Макаренко досліджували прояви психічних станів працівників спецпідрозділів ОВС у професійній діяльності. О.В. Тімченко займався прогнозуванням, діагностикою та корекцією професійного стресу працівників ОВС. Н.С. Гук, В.С. Медведєвим, Т.В. Якимчуком були апробовані методики діагностики та визначені основні напрямки корекції негативних психічних станів працівників органів та установ

виконання покарань.

Профілактикою негативних психічних станів працівників органів внутрішніх справ займалися І.В. Жданова, О.А. Левенець, Г.О. Литвинова, Н.Е. Мілорадова, М.Г. Самойлов. Ними розроблено засоби профілактики, проаналізовано рівні та форми психопрофілактики, способи саморегуляції негативних психічних станів працівників ОВС. Питання профілактики та нейтралізації негативних психічних станів працівників Державної кримінально-виконавчої служби розробляла Т.В. Кушнірова. Нею описані особливості даного питання, пов'язані зі специфікою служби.

Однак, незважаючи на значні розробки і досягнення вчених у дослідженні негативних психічних станів працівників правоохоронних органів, проблема профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України є практично недослідженою. Саме це зумовило вибір теми нашого дослідження: «Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України».

**Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами.** Тема дисертації входить до плану науково-дослідної роботи Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ (наказ ІКВС від 16.02.2016 р. № 17), відповідно до пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів і установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України на період 2013-2017 років, а саме п. 6.8 «Профілактика негативних психічних станів персоналу Державної пенітенціарної служби України» (наказ ДПтСУ від 04.01.2013 року № 8/ОД-13).

Тема дисертації обговорена і схвалена на засіданні Вченої Ради Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол №12 від 21 листопада 2014 року) та узгоджена Рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28 квітня 2015 року).

**Мета дослідження** полягає у виявленні особливостей деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань та розробці ефективних засобів їхньої профілактики.

**Об'єкт дослідження** – психічні стани працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України в професійній діяльності.

**Предмет дослідження** – профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України.

**Завдання дослідження:**

1. Здійснити науково-теоретичний аналіз проблеми деструктивних

психічних станів та їхньої профілактики у працівників установ виконання покарань.

2. Емпірично визначити особливості деструктивних психічних станів в роботі працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

3. Встановити взаємозв'язки між деструктивними психічними станами та особистісними якостями і характеристиками працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

4. Розробити та апробувати засоби профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

**Методи дослідження:** Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: *теоретичний*: аналіз наукової літератури (підрозділи 1.1.-1.4); *формально-логічний*: порівняння, систематизація і класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації (підрозділи 2.2-2.4); *емпіричний*: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, експеримент (підрозділи 2.2-2.3, 3.2-3.3). В пілотній частині експерименту використана авторська анкета, спрямована на самооцінку та аналіз наявності та причин появи негативних психічних станів працівників установ виконання покарань (підрозділ 2.2.). На різних етапах дослідження застосовувався комплекс психодіагностичних методик: «16-ти факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттелла (16-PF-105 — С)», методика виявлення нервово-психічної стійкості В.Ю. Рибнікова «Прогноз 2», методика «Шкала оцінювання ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілберга — Ю. Л. Ханіна», опитувальник для визначення рівня професійної деформації «ОПД» В. С. Медведєва, опитувальник на визначення рівня професійного вигорання «МВІ», розроблений К. Маслач, С. Джексон та адаптований В.С. Медведєвим (підрозділи 2.3, 3.2-3.3); *статистичний*: статистична обробка даних проводилася за допомогою програми IBM SPSS Statistics 21.0, зокрема, використані параметричний t-критерій Ст'юдента (підрозділи 2.3, 3.2-3.3), лінійна кореляція Пірсона (підрозділ 2.4.) та непараметричний критерій Вілкоксона для залежних вибірок (підрозділ 3.3).

**Емпірична база дослідження:** Дослідно-експериментальна робота проводилася серед працівників СПС УВП Управління Державної пенітенціарної служби України в м. Києві та Київській області, працівників СПС УВП Управління Державної пенітенціарної служби України в Чернігівській області, слухачів заочного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ, які є працівниками СПС УВП з різних регіонів України. Загалом, у дослідженні взяли участь 375 осіб чоловічої статі, віком від 23 до 40 років, які мають вищу юридичну освіту та працюють на посадах

начальників відділень СПС УВП. У пілотній частині дослідження взяли участь 145 осіб. В емпіричному дослідженні взяли участь 180 осіб. У формувальній частині експерименту взяли участь 50 начальників відділень СПС УВП.

**Основними теоретико-методологічними засадами дослідження стали:** концепція розвитку особистості через діяльність та закон переходу кількісних змін в якісні. Вихідними були принципи — детермінізму, системності, особистісного підходу; фундаментальні положення про розвиток та формування особистості (Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко); положення про зв'язок особистісного і професійного розвитку суб'єкта (А. Деркач, Е. Зеєр, С. Максименко, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.); концепція психологічного супроводу особистості на різних етапах її розвитку (О.Асмолов, Р. Бітянова, О. Євдокімова, М. Пługіна, Є. Климов, С. Ковальчишина, Р.Овчаров).

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що було сформульовано низку нових положень та висновків, окремі положення були уточнені та доповнені, а саме:

*вперше:*

- встановлено систему взаємозв'язків деструктивних психічних станів з особистісними якостями та характеристиками працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань; доведено, що ці взаємозв'язки опосередковані таким чинником, як стаж роботи працівника в установах виконання покарань;

- виділено деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики працівників СПС УВП, які найбільше потребують профілактики; *удосконалено:*

- науково-методологічний апарат дослідження деструктивних психічних станів;

- поняття «деструктивні психічні стани працівників установ виконання покарань»;

*набули подальшого розвитку:*

- напрямки психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС УВП на різних етапах проходження служби;

- засоби психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

**Практична значимість** одержаних результатів полягає в тому, що науково доведена необхідність психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань; апробовані методики для дослідження деструктивних психічних станів працівників СПС УВП та впроваджені в діяльність Державної кримінально-виконавчої служби; розроблена програма психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС УВП;

розроблено авторський тренінг профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП.

Результати дослідження були впроваджені в: освітній процес Чернігівського юридичного коледжу при підготовці методичних матеріалів для проведення лекцій, практичних та семінарських занять з дисципліни «Пенітенціарна психологія» та в системі підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів УВП та СІЗО (акт впровадження від 02.07.2015 року); в системі службової підготовки персоналу органів і установ Управління ДПтСУ в м. Києві та Київській області (акт впровадження від 21.07.2015 року); в навчальний процес Інституту кримінально-виконавчої служби при викладанні дисципліни «Професійно-психологічна підготовка» для курсантів 4-го курсу психологічного та юридичного факультетів та проведення тренінгових занять зі слухачами заочного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби (акт впровадження від 22.07.2015 року); в навчальний процес Білоцерківського училища професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (акт впровадження від 16.11.2015 року).

**Особистий внесок здобувача:** у науковій статті, написаній сумісно з Т.В. Кушніровою [5], автором описані особливості деструктивних психічних станів персоналу УВП в професійній діяльності.

**Надійність та достовірність** результатів дослідження забезпечувалася використанням комплексу методів, які були адекватні цілям та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного і якісного аналізів емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики із залученням комп'ютерних програм обробки даних.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення і результати дослідження доповідалися і отримали схвалення на: Міжнародній науково-практичній конференції «Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (Київ, 2013), XII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» (Переяслав-Хмельницький, 2013), Міжнародній науково - практичній конференції «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (Київ, 2013), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми юридичної психології» (Київ, 2014), II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна наука — пенітенціарній практиці» (Київ, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту» (Чернігів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-виконавча політика України та Європейського

Союзу: розвиток та інтеграція» (Київ, 2015), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2016).

**Публікації.** Основні положення й результати дисертаційного дослідження представлено у 13 публікаціях, з яких 6 – статті у фахових наукових виданнях із психологічних наук, затверджених МОН України, серед яких: дві – у виданні України, яке включено до міжнародних наукометричних баз, одна – у електронному науковому фаховому виданні; 6 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

**Структура й обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (203 найменування) та додатків. Дисертація містить 11 таблиць та 12 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 265 сторінок, з них 180 основного тексту.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, показано її зв'язок із науковими програмами і планами, визначено мету й завдання дослідження, його об'єкт та предмет, названо методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, представлено відомості про апробацію і впровадження результатів дослідження та публікації, обсяг і структуру дисертації.

У **першому розділі «Науково-теоретичний аналіз проблеми деструктивних психічних станів та їхньої профілактики у працівників установ виконання покарань України»** представлено аналіз проблеми дослідження деструктивних психічних станів в психології, проаналізовані особливості деструктивних психічних станів в професійній діяльності персоналу УВП та зв'язок деструктивних психічних станів з професійною деформацією, здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

Аналіз наукових джерел (В.О. Ганзен, І.В. Герасимова, Л.В. Куліков, М.Д. Левітов, О.О. Прохоров, Ю.Є. Сосновікова, В.М. Юрченко) дозволив визначити, що основою класифікацій психічних станів є їхній розподіл на позитивні та негативні.

Виходячи з досліджень науковців (Л.М. Балабанова, І.В. Жданова, Е.Ф. Зеєр, С.В. Ковальчишина, А.К. Маркова та ін.) про специфіку та особливості професійних деструкцій, визначено, що деструктивні психічні стани можуть проявлятися внаслідок наявних у працівників установ виконання покарань тих чи інших видів професійних деструкцій, або призводити до їхньої появи. Ми вважаємо, що деструктивні психічні стани працівників установ виконання покарань — це негативні психічні стани, які на різних етапах



проходження служби мають свою специфіку та здійснюють значний вплив на ефективність результату професійної діяльності і зумовлюють негативні зміни в структурі особистості працівників.

Встановлено, що на появу деструктивних психічних станів працівників УВП впливають особливості професійної діяльності, зумовлені специфічними умовами службової діяльності, недоліками в організації професійної діяльності, наявністю ризику, постійним спілкуванням із засудженими, наявністю конфліктної взаємодії між різними службами установи, появою негативних особистісних змін у працівників.

У даному розділі звертається увага на те, що деструктивні психічні стани пов'язані з рисами та якостями особистості працівників УВП, які виконують роль фільтрувального чинника і можуть призводити до збільшення або зменшення негативного впливу деструктивних психічних станів на особистість та дії працівника УВП.

У процесі теоретичного аналізу виявлено зв'язок деструктивних психічних станів з професійним вигоранням та професійною деформацією працівників УВП, зокрема, агресія, апатія, депресія, які виникають на різних етапах розвитку професійного вигорання, можуть призводити до негативних особистісних змін. Зауважено, що в свою чергу, професійне вигорання може супроводжуватися підвищеною тривожністю, напруженістю, а в процесі розвитку професійної деформації працівників УВП виникають такі деструктивні психічні стани як: страх, тривога, сум тощо.

Визначено, що психологічну профілактику деструктивних психічних станів працівників СПС УВП можна поділити на первинну, вторинну та третинну. Для предмету нашої дисертаційної роботи важливою є первинна профілактика, яка має бути спрямована на професійний відбір кандидатів на посади працівників СПС, психологічне супроводження службової діяльності, своєчасне виявлення деструктивних психічних станів, надання необхідних знань працівникам установ щодо ефективних засобів попередження появи деструктивних психічних станів, навчання формам та методам саморегуляції. Необхідним при цьому є застосування комплексу засобів психопрофілактики деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

**У другому розділі «Емпіричне дослідження деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України»** висвітлено методику і зміст емпіричного дослідження дисертаційної роботи, яке складалося з декілька етапів.

В пілотному дослідженні, яке проводилося з метою вивчення актуальності проблеми деструктивних психічних станів для персоналу УВП, здійснено анкетування, спрямоване на самооцінку та аналіз працівниками УВП наявності та причин появи негативних психічних станів. В анкетуванні взяло участь 145

начальників відділень СПС УВП.

Виявлено, що 100% респондентів підтверджують існування у середовищі працівників УВП проблеми негативних психічних станів. 84,63 % опитуваних засвідчують прояви негативних психічних станів у себе. 89,66 % персоналу зауважили, що помічали прояви негативних психічних станів у працівників свого відділу, інших відділів та керівників. Найбільш присутніми є такі: (таблиця 1).

Таблиця 1

**Негативні психічні стани, які виникають в середовищі працівників УВП**

| Психічні стани, які працівники СПС помічають у себе | Кількість відповідей (у %) | Психічні стани, які працівники помічають у своїх колег | Кількість відповідей (у %) |
|-----------------------------------------------------|----------------------------|--------------------------------------------------------|----------------------------|
| Стрес                                               | 42,07                      | Дратівливість                                          | 52,41                      |
| Дратівливість                                       | 42,07                      | Апатія                                                 | 26,21                      |
| Апатія                                              | 26,21                      | Стрес                                                  | 26,21                      |
| Тривожність                                         | 20,69                      | Байдужість                                             | 15,86                      |
| Агресія                                             | 16,55                      | Агресія                                                | 15,86                      |
| Переживання                                         | 15,86                      | Страх                                                  | 11,03                      |
| Фрустрація                                          | 11,03                      | Хвилювання                                             | 11,03                      |
| Злість                                              | 11,03                      | Депресія                                               | 11,03                      |

Результати проведеного анкетування показали, що причинами виникнення у персоналу УВП негативних психічних станів, на думку респондентів, є спецконтингент, специфічні умови праці, відсутність відпочинку, втома, низька заробітна плата, перенавантаження, невпевненість у завтрашньому дні, кар'єрна безперспективність, ненормований графік роботи, упередженість керівництва, легковажне ставлення працівників до виконання своїх обов'язків, низький рівень професіоналізму, сімейні проблеми, байдужість, егоїзм, некомплект персоналу, погане фінансування установи, займання керівних посад молодими фахівцями, в яких відсутні управлінські вміння, навички та досвід роботи в даному відділі.

Перший етап емпіричного дослідження включав: визначення проблеми, формулювання мети, завдань експерименту, визначення категорії досліджуваних, підбір психодіагностичних методик та процедуру дослідження деструктивних психічних станів.

В емпіричному дослідженні взяли участь 180 осіб чоловічої статі, віком від 23 до 40 років, які мають вищу юридичну освіту та працюють на посадах начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань.

Залежно від стажу службової діяльності в установах виконання покарань досліджувані були розділені на групи (таблиця 2). Респонденти цих груп, методом випадкової вибірки, в кількості 26 осіб з кожної групи, стали основою для подальшої частини дослідження. IV-а та V-а групи були об'єднані в одну,

тому, що статистично значимих відмінностей між ними не виявлено.

Таблиця 2

**Розподіл респондентів залежно від стажу службової діяльності в УВП**

| Назва групи | Кількість років служби в УВП | Кількість осіб |
|-------------|------------------------------|----------------|
| I           | До 1 року                    | 44             |
| II          | 1 - 3 роки                   | 72             |
| III         | 3 - 5 років                  | 26             |
| IV          | 5 - 10 років                 | 20             |
| V           | 10 - 15 років                | 18             |

На другому етапі проводилося психодіагностичне тестування з метою вивчення психічних станів та особистісних якостей працівників, які можуть бути з ними пов'язані.

Дослідження тривожності здійснювалося за допомогою методики «Шкала оцінки рівня ситуативної та особистісної тривожності Ч.Д. Спілберга, Ю.Л. Ханіна». Результати показали низький рівень ситуативної тривожності в досліджуваних групах (у I-й 25,06 балів; у II-й – 23,47; у III-й – 27,18; у IV-й – 28,80; у V-й – 29,33), що свідчить про спокій респондентів, а також може говорити про те, що досліджувані приховують високу тривогу.

Рівень особистісної тривожності в I-й групі складав 42,55 балів; у II-й – 38,47 балів; III-й – 39,82 бали; IV-й – 39,55 балів; V-й – 40,00 балів, тобто підвищеним він є лише в I-й групі і характеризує респондентів як неспокійних, чутливих до емоційного стресу, таких, що мають проблеми з саморегуляцією. В інших групах особистісна тривожність має середній рівень, який свідчить про те, що в напружених ситуаціях в працівників СПС буде адекватна реакція і вони зможуть контролювати свої емоції.

За методикою В.Ю. Рибнікова «Прогноз 2», встановлений рівень нервово-психічної стійкості, зокрема, у I-й групі – 5,20 балів, II-й – 5,94 бали, III-й – 6,75 балів, що відповідає середньому ступеню і означає, що ці особи є психічно стійкими, але існує ймовірність виникнення нервових зривів в екстремальних ситуаціях. У IV-й групі – 6,90 балів переважає підвищений рівень та у V-й групі високий – 7,63 бали, що свідчить про психічну стійкість.

За допомогою опитувальника для визначення професійної деформації «ОПД» В.С. Медведєва в начальників відділень СПС, які працюють в установах виконання покарань до 5 років, виявлений початковий рівень професійної деформації (до року – 25,84 бали; 1-3 роки – 25, 17 балів; 3-5 років – 29,00 балів), у респондентів, які служать в УВП більше 5 років, виявлено середній рівень (5-10 років – 35,50 балів; 10-15 років – 40,00 балів).

За опитувальником «МВІ», який розроблений К. Маслач та С. Джексон та адаптований В. С. Медведєвим, виявлено середній рівень професійного вигорання в начальників відділень СПС всіх досліджуваних груп. Зокрема, рівень емоційного виснаження становить: у I-й групі – 25,48 бали, у II-й – 21,47

бали, у III-й – 21,00 балів, у IV-й – 19,70 балів, у V-й – 23, 00 балів, що відповідає підвищеному і середньому рівню та свідчить про втому працівників від роботи, емоційну перенасиченість.

Високий рівень деперсоналізації виявляється у I-й групі (16,25 балів), у II-й (14,72 бали) та V-й (15, 67 балів) групах, який полягає в цинізмі і негативному ставленні працівників до роботи та її об'єктів. У III-й (12,27 балів) та IV-й (11,45 балів) групах встановлено середній рівень деперсоналізації.

Низький рівень редукції особистих досягнень виявлений у I-й (29,16 балів) та II-й (31,61 бал) групах. Це свідчить про те, що працівники можуть гідно оцінити свої досягнення, але іноді в них може виникати негативна оцінка власних професійних досягнень, тому, що рівень їхньої редукції досягнень наближений до середнього. У III-й (32,36 балів), у IV-й (32,30 балів), у V-й (33,33 бали) групах встановлено середній рівень редукції досягнень, який свідчить, що в працівників може виникати почуття некомпетентності в своїй професійній сфері.

За допомогою «16-ти факторного особистісного опитувальника Р.Б. Кеттелла (16-PF-105 —С)» були виявлені індивідуально-психологічні особливості особистості начальників відділень СПС УВП. Результати досліджень свідчать про виявлені в молодих начальників відділень СПС: напругу за фактором Q4 (у I-й групі – 5,05 балів, II-й – 4,64 бали), страх (боязкість) за фактором Н (у I-й групі – 5,00 балів, II-й 5,37), замкнутість за фактором А (у I-й групі – 5,64 бали, II-й – 3,81 бал), жорсткість за фактором І (у I-й групі – 3, 55 балів, II-й – 4,40 бала), підозрілість за фактором L (у I-й групі – 6,55 балів, II-й – 6,53 бали), середній рівень емоційної стійкості за фактором С (у I-й групі – 6,14 балів, II-й – 5,89 балів), консерватизм за фактором Q1 (у I-й групі – 3,82 балів, II-й – 4,17 балів) тощо.

Встановлено, що в респондентів, які працюють в УВП більше 3 років, рівень замкнутості та страху нижчий, ніж у тих осіб, які працюють менше 3 років, у них наявний більший рівень жорсткості, підозрілості, емоційної стійкості, комунікабельності та сміливості. У респондентів, які працюють в УВП більше 5 років, виявлено вищий, ніж у попередніх групах, рівень підозрілості, консерватизму, емоційної стійкості та сміливості.

Третій етап був спрямований на встановлення взаємозв'язків деструктивних психічних станів з особистісними якостями та характеристиками начальників відділень СПС УВП.

Встановлені кореляційні зв'язки між рівнем тривожності та індивідуально-психологічними особливостями особистості начальників відділень СПС. Так, виявлено пряму кореляцію між особистісною тривожністю та напругою в респондентів, які працюють в УВП до 1 року ( $r = 0,424$  при  $p \leq 0,049$ ), тобто при підвищенні особистісної тривожності, підвищується

напруга. В осіб, які працюють в УВП від 1 до 3 років, при збільшенні рівня особистісної тривожності, збільшується ступінь готовності до нових змін ( $r = 0,603$  при  $p \leq 0,001$ ), підвищуються підозрілість  $r = 0,605$  при  $p \leq 0,001$ ), самоконтроль ( $r = 0,610$  при  $p \leq 0,001$ ), напруга ( $r = 0,954$  при  $p \leq 0,000$ ), гнучкість поведінки ( $r = 0,548$  при  $p \leq 0,005$ ), тобто схильність до аналізу, вміння знаходити варіанти виходів зі складних ситуацій. При підвищенні особистісної тривожності в начальників відділень СПС, які працюють в УВП від 3 до 5 років, також підвищується гнучкість ( $r = 0,469$  при  $p \leq 0,028$ ) та радикалізм ( $r = 0,578$  при  $p \leq 0,005$ ). В осіб, які працюють в УВП більше 5 років, виявлено зворотну кореляцію ситуативної тривожності з моральною нормативністю поведінки ( $r = -0,454$  при  $p \leq 0,004$ ), зокрема, при підвищенні ситуативної тривожності, зменшується моральна нормативність поведінки, тобто респонденти намагаються ігнорувати або уникати загальноприйнятих моральних правил і норм.

Кореляційний зв'язок між нервово-психічною стійкістю та індивідуально-психологічними особливостями особистості свідчить, що в респондентів, які працюють в УВП від 1 до 3 років, при підвищенні психічної стійкості, підвищуються: сміливість, самоконтроль, підозрілість, напруга та гнучкість поведінки. В осіб, які працюють в УВП від 3 до 5 років виявлений прямий кореляційний зв'язок між нервово-психічною стійкістю та напругою ( $r = 0,436$  при  $p \leq 0,033$ ).

Окремо визначений взаємозв'язок деструктивних психічних станів з компонентами професійного вигорання. Так, в респондентів, які працюють в УВП до 1 року, виявлений зворотній зв'язок між особистісною тривожністю і деперсоналізацією ( $r = -0,523$  при  $p \leq 0,013$ ). В респондентів, які працюють в УВП від 1 року до 5 років кореляції не виявлено. В працівників СПС зі стажем служби в УВП від 5 до 15 років, виявлена пряма кореляція між особистісною тривожністю та деперсоналізацією ( $r = 0,494$  при  $p \leq 0,002$ ), яка свідчить, що при підвищенні особистісної тривожності, підвищується рівень деперсоналізації, тобто цинізму.

Виявлений кореляційний зв'язок особистісної тривожності з редукцією особистих досягнень у респондентів всіх досліджуваних груп, який означає, що чим вищий рівень тривожності, тим більше працівники негативно оцінюють власні професійні досягнення та самих себе, відчують некомпетентність в своїй професійній сфері.

Виявлений взаємозв'язок між компонентами професійного вигорання та особистісними якостями і характеристиками працівників СПС, а саме, знайдені кореляційні зв'язки між напругою і редукцією особистих досягнень ( $r = 0,966$  при  $p \leq 0,001$ ) у респондентів, які працюють в установах від 1 до 3 років, тобто при підвищенні напруги, працівники не можуть належним чином оцінювати

свої професійні досягнення. Також виявлено, що в цих осіб при підвищенні рівня редукції особистих досягнень, підвищуються: самостійність, чутливість, підозрілість, самоконтроль, гнучкість поведінки, і навпаки, чим вищим є рівень цих характеристик особистості, тим більше працівники будуть незадоволені результатами своєї роботи, якими б хорошими вони не були, у них буде розвиватися самокритичність. Прямі кореляції між редукцією досягнень та рівнем радикалізму і напругою в начальників відділень СПС, які працюють в УВП від 3 до 5 років, свідчать про те, що при підвищенні редукції досягнень, підвищується готовність до змін та напруга. В респондентів, які працюють в УВП більше 5 років, встановлена зворотна кореляція між редукцією особистих досягнень та гнучкістю поведінки ( $r = -0,401$  при  $p \leq 0,011$ ).

Здійснено кореляційний аналіз між деструктивними психічними станами та професійною деформацією працівників. У респондентів, які працюють в установах до 3 років, кореляція не виявлена. У начальників відділень СПС, які працюють в установах від 3 до 5 років, знайдений прямий кореляційний зв'язок між ситуативною тривожністю та професійною деформацією ( $r = 0,537$  при  $p \leq 0,010$ ). У респондентів, які працюють в УВП більше 5 років встановлений прямий зв'язок між особистісною тривожністю та професійною деформацією ( $r = 0,360$  при  $p \leq 0,027$ ), який означає, що при підвищенні тривожності, підвищується рівень професійної деформації.

У третьому розділі **«Засоби психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України»** описано програму профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП, засоби психологічної профілактики, апробацію тренінгу з профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП.

Програма первинної психологічної профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП має реалізовуватися відповідно напрямкам психологічного супроводження персоналу УВП на різних етапах проходження служби, та враховувати найбільш важливі напрямки діяльності психолога УВП з підвищення ефективності діяльності працівників.

До змісту психопрофілактичної роботи, спрямованої на попередження деструктивних психічних станів ми включили: кейси, брейнстормінг, ігрові техніки, тілесно-орієнтовані техніки, релаксаційні вправи, арт-терапію тощо.

Враховуючи, що тренінг є одним з найбільш ефективних засобів профілактики, а також найбільш продуктивною формою засвоєння знань та формування професійних властивостей працівника, саме він був провідним компонентом формуючого експерименту.

Формувальний експеримент був спрямований на профілактику виявлених деструктивних психічних станів та характеристик особистості молодих

начальників відділень СПС УВП засобами тренінгу. Ця частина експерименту включала в себе: діагностичний етап (первинний контрольний зріз), профілактичний (тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП) і заключний етап (повторна діагностика).

У процесі діагностичного етапу було виділено деструктивні психічні стани, особистісні якості та характеристики молодих начальників відділень СПС, які найбільше потребують профілактики. Це такі як: особистісна тривожність, напруга, страх (боязкість), замкнутість, нервово-психічна нестійкість в екстремальних умовах, жорсткість, підозрілість, низький рівень гнучкості поведінки, професійне вигорання (середній рівень емоційного виснаження, високий рівень деперсоналізації та низький (наближений до середнього) рівень редукції особистих досягнень), початковий рівень професійної деформації, консерватизм.

За результатами діагностики були сформовані контрольна та експериментальна групи. В кожену з них увійшло по 25 начальників відділень СПС, які працюють в УВП від 6 місяців до 3 років, тобто молоді фахівці.

Авторська програма тренінгу профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень СПС УВП була апробована у травні 2014 – червні 2015 року на базі заочного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби Національної академії внутрішніх справ.

Мета тренінгу полягала в профілактиці деструктивних психічних станів та оптимізації особистісних якостей начальників відділень СПС і включала такі завдання: визначення актуальних проблем деструктивних психічних станів в роботі персоналу установ виконання покарань; визначення основних деструктивних психічних станів, які присутні в професійній діяльності начальників відділень СПС; навчання працівників способам саморегуляції психічних станів; зменшення наявних деструктивних психічних станів, оптимізація особистісних якостей та характеристик начальників відділень СПС УВП, формування необхідних професійних вмінь для самостійного попередження деструктивних психічних станів.

Тренінгова програма з профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП включала в себе такі модулі: 1) актуалізація проблем деструктивних психічних станів у роботі персоналу УВП; 2) визначення основних деструктивних психічних станів, які присутні в професійній діяльності начальників відділень СПС УВП; 3) техніки мінімізації появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність службової діяльності та особистість начальників відділень СПС УВП; 4) формування активної особистісної позиції щодо протидії появи та впливу деструктивних психічних станів на ефективність професійної діяльності та особистість

начальників відділень СПС УВП.

Програма тренінгу була розрахована на 6 занять протягом трьох тижнів, тобто по 2 заняття на один тиждень по 6 годин. Кількість програмних годин складала 36 годин.

Основна мета формувального експерименту полягала в оптимізації деструктивних психічних станів начальників відділень СПС та їхній профілактиці за допомогою формування і розвитку вмінь та особистісних якостей, необхідних для попередження деструктивних психічних станів. Цими якостями є: впевненість у собі та своїх діях, психічна стійкість, адекватна самооцінка, рішучість, сміливість, гнучкість, дипломатичність, комунікабельність, стриманість, самоконтроль тощо.

У результаті проведеного тренінгу в експериментальній групі відбулися зміни в особистості працівників, специфіку яких ми дослідили за допомогою Т-критерію Вілкоксона.

Статистична обробка даних дозволяє стверджувати, що тренінгова програма профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень СПС УВП сприяла зменшенню в респондентів експериментальної групи особистісної тривожності (до тренінгу – 41,08, після тренінгу – 36,48), напруги (до тренінгу – 4,96, після тренінгу – 4,28); зафіксовані тенденції до зменшення рівня професійної деформації (до тренінгу – 25,00, після тренінгу – 21,96) та професійного вигорання: емоційного виснаження (до тренінгу – 23,56, після тренінгу – 21,64), деперсоналізації (до тренінгу – 14,68, після тренінгу – 12,88) та редукції досягнень (до тренінгу – 31,28, після тренінгу – 28,60; виявлені тенденції до зменшення жорсткості (до тренінгу – 4,12, після тренінгу – 5,12) та підозрілості (до тренінгу – 6,96, після тренінгу – 6,08). В свою чергу, підвищився рівень нервово-психічної стійкості (до тренінгу – 5,48, після тренінгу – 6,68), покращився рівень комунікабельності (до тренінгу – 4,44, після тренінгу – 5,88), гнучкості (до тренінгу – 5,80, після тренінгу – 6,56), сміливості (до тренінгу – 5,08, після тренінгу – 6,16), радикалізму (до тренінгу – 4,20, після тренінгу – 5,08), самостійності (до тренінгу – 5,24, після тренінгу – 5,96), самоконтролю (до тренінгу – 6,16, після тренінгу – 7,20), що свідчить про менший рівень страху, замкнутості, прямолінійності, консервативності та залежності від думки інших.

Отже, тренінгова програма сприяла профілактиці деструктивних психічних станів працівників СПС УВП та оптимізації особистісних якостей, необхідних для їхнього попередження.

## **ВИСНОВКИ**

У **висновках** представлено результати теоретико-емпіричного дослідження проблеми профілактики деструктивних психічних станів



працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань, зокрема, встановлено, що:

1. Деструктивні психічні стани працівників установ виконання покарань — це негативні психічні стани, які на різних етапах проходження служби мають свою специфіку та здійснюють значний вплив на ефективність та результати професійної діяльності і зумовлюють негативні зміни в структурі особистості працівників. Деструктивні психічні стани пов'язані з особистісними якостями та характеристиками працівників установ виконання покарань. Заходи первинної профілактики деструктивних психічних станів працівників УВП відіграють головну роль у збереженні та відновленні їхнього психічного здоров'я, оптимізації професійної діяльності, запобіганні формуванню психічних розладів, які виникають під час проходження служби, при цьому важливою є комплексність застосування цих засобів.

2. В ході пілотного дослідження виявлено, що у працівників СПС УВП, на думку респондентів, наявні деструктивні психічні стани, зокрема: стрес, дратівливість, апатія, тривожність, фрустрація тощо.

За результатами емпіричного дослідження у працівників СПС, які працюють в УВП до 1 року, наявні: високий рівень підозрілості, підвищений рівень особистісної тривожності, середній рівень професійного вигорання, нервово-психічної стійкості, моральної нормативності поведінки, напруги, гнучкості, низький рівень комунікабельності (замкнутість), сміливості (боязкість, страх), чутливості (жорсткість), радикалізму (консервативність), початковий рівень професійної деформації, які пов'язані з деструктивними психічними станами.

У працівників СПС зі стажем служби від 1 до 3 років, присутній більший, ніж в попередній групі, рівень замкнутості, боязкості (страху), підозрілості, тривоги, напруги, менший самоконтролю, початковий рівень професійної деформації, середній — особистісної тривожності, нервово-психічної стійкості та професійного вигорання.

В осіб, які працюють в УВП від 3 до 5 років, зафіксовано вищий, ніж у респондентів, які працюють в установах до 3 років, рівень жорсткості, підозрілості, комунікабельності та сміливості, менший — замкнутості, боязкості (страху), початковий рівень професійної деформації, середній рівень професійного вигорання, особистісної тривожності, середній, але підвищений рівень нервово-психічної стійкості.

У респондентів, які працюють в УВП більше 5 років, наявний вищий, на відміну від попередніх, рівень підозрілості, консерватизму, сміливості, високий рівень нервово-психічної стійкості, середній — особистісної тривожності, професійної деформації та професійного вигорання, що зумовлює зміну особистісних характеристик під впливом професійної діяльності.

3. Емпіричним шляхом визначено взаємозв'язки між деструктивними психічними станами та особистісними якостями і характеристиками працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань на різних етапах служби. Так, в осіб, які працюють в УВП менше одного року, при підвищенні особистісної тривожності підвищується напруга; при підвищенні ситуативної, особистісної тривожності, психічної стійкості, підвищується рівень редукції особистих досягнень (компонент професійного вигорання).

У працівників зі стажем служби від одного до трьох років, при підвищенні особистісної тривожності збільшуються: напруга, підозрілість, самоконтроль, сміливість, самостійність, чутливість, гнучкість поведінки; при підвищенні психічної стійкості, збільшується рівень гнучкості поведінки, самоконтролю, радикалізму, сміливості, самостійності, чутливості, підозрілості, напруги.

У респондентів, які працюють в установах від 3 до 5 років, при збільшенні рівня особистісної тривожності підвищується гнучкість, чутливість, моральна нормативність поведінки; при підвищенні ситуативної тривожності, підвищується професійна деформація; при підвищенні редукції особистих досягнень, підвищується рівень радикалізму та напруги.

У респондентів, які працюють в УВП менше 5 років, при підвищенні ситуативної, особистісної тривожності, підвищується рівень радикалізму, тобто чим більший рівень тривожності, тим вищою буде готовність працівників до нових змін.

В осіб, які працюють в УВП від п'яти до п'ятнадцяти років, при збільшенні напруги, зменшується ситуативна тривожність, що свідчить про адаптованість і особистісну готовність до дій; при підвищенні тривоги, зменшується рівень сміливості та моральної нормативності поведінки; при збільшенні особистісної тривожності підвищується рівень професійної деформації; при підвищенні такого компоненту професійного вигорання як редукція особистих досягнень, зменшується гнучкість поведінки.

4. Теоретично обґрунтовано та емпірично доведено, що зміст, структура та напрямки профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань детермінуються їх особистісними якостями і характеристиками на різних етапах проходження служби. Програма первинної психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань має реалізовуватися на різних етапах проходження служби, зокрема це: професійний відбір кандидатів на службу, а саме, на посади працівників СПС; психологічний супровід молодих працівників у процесі їхньої соціально-психологічної адаптації до умов професійної діяльності; формування позитивного соціально-психологічного клімату в колективі працівників СПС УВП та налагодженні взаємостосунків працівників СПС з іншими працівниками

установи; правильний розподіл робочого часу працівників СПС УВП; профілактику професійного вигорання та професійної деформації; психологічну підготовку до дій в екстремальних ситуаціях службової діяльності.

Ефективність авторської тренінгової програми з профілактики деструктивних психічних станів молодих працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань підтверджена значною зміною деструктивних психічних станів, особистісних якостей та характеристик працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань після формуючого експерименту. Зокрема, зменшився рівень особистісної тривожності, напруги, страху (боязкості), зафіксовані тенденції до зменшення рівня професійного вигорання (емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції досягнень) та професійної деформації, підозрілості, жорсткості, консерватизму. Покращився рівень комунікабельності, психічної стійкості, сміливості, гнучкості та дипломатичності, самоконтролю та релаксації. Таким чином, психологічна профілактика деструктивних психічних станів працівників СПС УВП виявилася досить дієвою та результативною.

**Перспективи подальших досліджень** полягають у вдосконаленні напрямів профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань на різних етапах проходження служби.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

1. Чичуга М.М. Дослідження деструктивних психічних станів начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань України / М.М. Чичуга // Юридична психологія та педагогіка : наук. журнал / засн. Київський нац. ун-т внутр. справ. – К., 2014. – №1(5). – С. 115-126.

2. Чичуга М. М. Вплив деструктивних психічних станів на особистість та професійну діяльність начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань / М.М. Чичуга // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – № 27. – С. 635-647.

3. Чичуга М.М. Напрямки комплексної профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань / М.М. Чичуга // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. Серія, Психологія. – Хмельницький. – 2015. – Вип. 2. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn\\_2015\\_2\\_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_2_22)

4. Чичуга М.М. Методика профілактики деструктивних психічних станів начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань / М.М. Чичуга // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2015. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 21. – С. 306-312.

5. Чичуга М.М. Особливості деструктивних психічних станів персоналу установ виконання покарань в професійній діяльності / Т.В. Кушнірова, М.М. Чичуга // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – №2(47). – С. 15-22.

6. Чичуга М.М. Тренінг як засіб профілактики деструктивних психічних станів молодих начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань / М.М. Чичуга // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 32. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – С. 533-547.

*Наукові праці апробаційного характеру:*

1. Чичуга М.М. Вплив соціально-психологічних факторів на ефективність професійної діяльності співробітників установ виконання покарань / М.М. Чичуга // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : ДПСУ; Дакор, 2013. – С. 416-418

2. Чичуга М.М. Особливості виникнення стресу в начальників відділень соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань України / М.М. Чичуга // Матер. XII Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конфер. «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 155-157.

3. Чичуга М.М. Соціально-психологічна адаптація молодих начальників відділень соціально-психологічних служб установ виконання покарань України / М.М. Чичуга // Сучасна наука – пенітенціарній практиці : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : ІКВС, 2013. – С. 348–350.

4. Чичуга М.М. Дослідження тривожності в начальників відділень соціально-психологічних служб установ виконання покарань України / М.М. Чичуга // Актуальні проблеми юридичної психології : матер. наук.-практ. конф. – К. : НАВС, 2014. – С. 64-68.

5. Чичуга М.М. Дослідження професійного вигорання начальників відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань / М.М. Чичуга //

Сучасна наука – пенітенціарній практиці : зб. матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : ІКВС; КРЦ НАПрН України, 2014. – С. 216-219.

6. Чичуга М.М. Тренінгові технології в професійній підготовці молодих фахівців пенітенціарної системи / М.М. Чичуга // Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту» : матер. виступ. Всеукр. наук.-практ. конфер. / Чернігівський юридичний коледж ДПтС України. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – С. 329-331.

7. Чичуга М.М. Психологічна профілактика деструктивних психічних станів молодих начальників відділень соціально-психологічної служби / М.М. Чичуга // Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конфер. – К. : ІКВС, 2015. – С. 523- 525.

### АНОТАЦІЯ

**Чичуга М. М. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертацію присвячено дослідженню профілактики деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань. Досліджено наявність та причини появи у працівників СПС деструктивних психічних станів, рівень ситуативної та особистісної тривожності, рівень нервово-психічної стійкості, рівень професійного вигорання та професійної деформації, індивідуально-психологічні особливості особистості. Виявлено взаємозв'язок деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань з особистісними якостями та характеристиками працівників.

Запропоновано програму психологічної профілактики деструктивних психічних станів працівників СПС. Розроблено та апробовано авторський тренінг, спрямований на профілактику деструктивних психічних станів працівників СПС УВП.

**Ключові слова:** профілактика, психологічна профілактика, деструктивні психічні стани, тренінгова програма, працівники соціально-психологічної служби.

### АНОТАЦИЯ

**Чичуга М.М. Профилактика деструктивных психических состояний работников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний Украины.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических

наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена исследованию профилактики деструктивных психических состояний сотрудников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний.

Представлен анализ исследования проблемы деструктивных психических состояний в психологии. Проанализированы особенности деструктивных психических состояний в профессиональной деятельности персонала учреждений исполнения наказаний и связь деструктивных психических состояний с профессиональным выгоранием и профессиональной деформацией. Осуществлен теоретический анализ научных подходов к проблеме профилактики деструктивных психических состояний сотрудников учреждений исполнения наказаний.

Исследовано наличие деструктивных психических состояний сотрудников социально-психологической службы, причины их появления, влияние на личность и профессиональную деятельность. С целью установления взаимосвязи деструктивных психических состояний с личностными качествами и характеристиками сотрудников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний исследованы ситуативная и личностная тревожность. Выявлен у респондентов низкий уровень ситуативной тревожности, средний и повышенный уровень личностной тревожности.

С целью установления связи деструктивных психических состояний с качествами личности сотрудников СПС УИН выявлен средний уровень нервно-психической стойкости у сотрудников, которые работают до 5 лет и высокий уровень психической устойчивости в тех, которые служат в УИН больше 5 лет.

Установлен начальный уровень профессиональной деформации в сотрудников, которые работают в учреждениях до 5 лет и средний у лиц, которые служат в УИН от 5 до 15 лет. Выявлен средний уровень профессионального выгорания у сотрудников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний всех возрастных категорий.

Выявлены индивидуально-психологические особенности личности в молодых сотрудников СПС такие как: замкнутость, жесткость, подозрительность, напряжение, консерватизм, страх (робость). В сотрудников, которые работают в УИН больше 3 лет, выявлен меньший уровень замкнутости, страха (робости), высший уровень жесткости, подозрительности, коммуникабельности и смелости. В сотрудников, которые имеют стаж службы в УИН более 5 лет, выявлен высший уровень подозрительности, консерватизма, смелости, в отличие предыдущих.

Установлены корреляционные связи, свидетельствуют, что деструктивные психические состояния связаны с качествами личности и характеристиками

сотрудников социально-психологической службы, в том числе, с профессиональным выгоранием и профессиональной деформацией.

Предложена программа психологической профилактики деструктивных психических состояний сотрудников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний.

Разработана авторская программа тренинга по профилактике деструктивных психических состояний молодых сотрудников социально-психологической службы учреждений исполнения наказаний.

Отмечено, что эффективность тренинговой программы подтверждается значительным изменением деструктивных психических состояний, личностных качеств и характеристик молодых сотрудников СПС после формирующего эксперимента.

**Ключевые слова:** профилактика, психологическая профилактика, деструктивные психические состояния, тренинговая программа, сотрудники социально-психологической службы.

## SUMMARY

**Chychuga M. M. Prevention of destructive mental states of the employees of the socio-psychological service of the penal institutions of Ukraine. – Manuscript.**

Dissertation for the scientific degree of candidate in Psychological Science in specialty 19.00.06 –Juridical psychology. – Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to study the prevention of destructive mental states of the employees of the socio-psychological service of the penal institutions. We investigated the existence and causes of the destructive mental states, the level of situational and personal anxiety, level of psychological resistance, level of burnout and professional deformation, individual psychological characteristics of personality of employees of the socio-psychological services. We have revealed correlation between destructive mental states and personal qualities and characteristics of the employees of the socio-psychological service of the penal institutions.

The program of psychological prevention of destructive mental states of the employees the socio-psychological service of the penal institutions was proposed. A training was developed and tested. The training was aimed at preventing destructive mental states of the employees of the socio-psychological service of the penal institutions.

**Key words:** prevention, psychological prevention of destructive mental states, training program, employees of the socio-psychological service.